

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Н.М.Топтигіна

(кандидат педагогічних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

Стаття посвячена проблеме формування методической компетенции будущих учителей иностранных языков. Рассматриваются ресурсы основных форм обучения студентов в высшей школе в контексте задач развития их методической компетенции.

The article deals with shaping methodological competence in future foreign language teachers with special focus on the potential of the main forms of the teaching process.

Модернізація структури і змісту шкільної мовної освіти посилює вимоги до якості методичної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, покликаних реалізувати цілі навчання іноземної мови (ІМ) - практичні, освітні, розвиваючі, виховні - на різних рівнях формування іншомовної комунікативної компетенції учнів з урахуванням сучасних соціальних вимог, реальних умов викладання, а також вимог, зафіксованих у відповідних нормативних документах (1).

Щоб домогтися якісної взаємодії зазначених завдань на всіх ступенях шкільного курсу з іноземної мови з орієнтацією на вікові особливості і можливості учнів, а також на норми, закладені у відповідних освітніх стандартах, підручниках, посібниках і методичних рекомендаціях, учитель має бути підготовлений до самостійного творчого вирішення різноманітних методичних задач, що постійно виникають у навчально-виховному процесі з ІМ у середніх навчальних закладах (2; 3). Він має бути налаштований на творчий пошук і дослідну діяльність як на необхідне підґрунтя його методичної творчості і подальшого фахового вдосконалення.

Дотримуючись погляду О.Б. Бігич, під *методичною компетенцією* вчителя іноземної мови ми розуміємо сукупність його методичних знань, навичок і вмінь та індивідуальних, суб'єктивних і особистісних якостей, що функціонує як здатність проектувати, адаптувати, організувати, мотивувати, досліджувати й контролювати процеси навчання, освіти, виховання й розвитку школярів у класній та позакласній роботі з іноземної мови, а також спілкуватися з учнями (4, 6).

У процесі формування у студентів методичної компетенції вчителя іноземної мови Ю.І. Пассов виокремлює три рівні: грамотності, ремесла, майстерності, кожному з яких відповідає своя система складників методичної компетенції: рівню грамотності - система методичних знань, рівню ремесла - система методичних навичок, рівню майстерності - система методичних умінь (5).

Розглядаючи студента як активного суб'єкта процесу формування методичної компетенції вчителя іноземної мови, Ю.І.Пассов визначає процес методичної підготовки студента як процес набуття ним декларативних і процедурних методичних знань (рівень 1), методичних навичок (рівень 2) та методичних умінь (рівень 3), що співвідноситься з трьома рівнями професіоналізму вчителя (5).

На першому рівні грамотності студент набуває методичних знань, як проектувати, адаптувати, організувати, мотивувати, досліджувати та контролювати процеси навчання, виховання, розвитку й освіти школярів у класній і позакласній роботі з іноземної мови. На другому рівні ремесла у студента формуються методичні навички проектування, адаптації, організації, мотивації, дослідження та контролю процесів навчання, виховання, розвитку й освіти школярів у класній і позакласній роботі з іноземної мови, а також іншомовного спілкування з учнями. На третьому рівні майстерності у студента формуються методичні вміння, як проектувати, адаптувати, організувати, мотивувати, досліджувати та контролювати процеси навчання, виховання, розвитку й освіти молодших школярів у позакласній роботі з іноземної мови, а також спілкуватися з учнями (4).

Поділ знань на декларативні і процедурні спирається на концепцію Ж.Р.Андерсон. Декларативні знання (про всі складники освітнього процесу, цілі, засоби, прийоми) виявляються на рівні вербального опису; процедурні знання (про методи і прийоми навчання, освіти, розвитку та виховання) проявляються на рівні реальної дії (5, 14).

Системою методичної освіти майбутнього вчителя іноземної мови передбачено такі організаційні форми навчання студентів: *лекція, самостійна й індивідуальна роботи, семінарське й лабораторне заняття, навчальна екскурсія, консультація, педагогічна практика, а також курсова й кваліфікаційна* (бакалаврська, дипломна, магістерська) роботи як види науково-дослідницької роботи студентів (4, 11).

Умовно організаційні форми методичної освіти студентів поділяються на ті, що спрямовані переважно на теоретичну підготовку студентів; спрямовані переважно на практичну підготовку студентів; форми контролю знань, навичок і вмінь студентів (6). З них – лекція, семінарське заняття, навчальна екскурсія та консультація є формами *теоретичної підготовки* (6, 198); практичні заняття і педагогічна практика – формами *практичної підготовки* (6, 203-205); курсова та кваліфікаційна роботи – формами *контролю* (6, 205). Проміжне місце займають самостійна й індивідуальна роботи студентів як види самостійних позааудиторних занять (6, 206), оскільки вони сприяють і теоретичній, і практичній підготовці студентів.

Прокоментуємо зміст кожної організаційної форми навчання стосовно методів отримання студентом методичних декларативних і процедурних знань. Нагадаємо, що декларативні знання здобуваються студентом шляхом його безпосереднього контакту з джерелом інформації; процедурні знання набуваються студентом у ході спілкування з учителем іноземної мови.

Лекція з курсу «Методика викладання ІМ в середніх навчальних закладах» є найпоширенішим способом надання викладачем й отримання студентом декларативних знань про загальноприйняті теоретичні положення методики навчання іноземних мов у середній школі та про нові дискусійні ідеї вітчизняних і зарубіжних методистів. Позитивними особливостями лекції є вільне самовираження лектора, відсутність впливу студента та його суб'єктивного ставлення, структурований виклад і висока концентрація матеріалу. Недолік лекції полягає у слабкому зворотному зв'язку (7, 105-107). Щоб його подолати, пропонуємо використовувати такі різновиди лекцій: *the Current-style lecture* (по обидва боки від лектора розташовуються два студенти; матеріал лекції ділиться на короткі частини; після їх викладу лектором кожний студент викладає, що і наскільки він зрозумів та запам'ятав); *the buzz-group lecture* (у лекційній групі – 2-6 осіб; студенти мають змогу змінити зміст лекції, ставити запитання і подавати коментарі; аудиторія і лектор взаємодіють інтерактивно; постійний зворотний зв'язок свідчить про рівень розуміння змісту лекції та зацікавленість нею студентами); *lecture key words* (студентам пропонується пояснити як вони зрозуміли терміни відповідно до контексту; після чого їм надається час виявити відмінності в їх власному розумінні термінів зі значенням, наданим лектором); *the interactive lecture* (лектор викладає матеріал декілька хвилин, після чого ставить студентам питання (проблему, завдання), пропонує відтворити зміст лекції, передбачити наступну логіку викладу лекційного матеріалу); *participant mini lecture* (короткий тематичний виступ студентів з наступним обговоренням, що спонукає їх до незалежного (автономного) учіння, уможливорює обмін ролями між лектором і слухачами) (4, 12).

Так, Г.В.Беленька пропонує ввести до структури лекції низку інтерактивних прийомів. На початку лекції – нестандартне вітання, яке змусить студентів здивуватися й зацікавитися; обговорення зі студентами плану викладу матеріалу; лаконічний (одним реченням) запис основної думки та власного судження про неї (також одним реченням) (8, 61-63). У ході лекції – ретроспективний огляд окремих положень теми; розгляд структурно-тематичної моделі, поданий у вигляді певного образу; дискусія за окремими пунктами плану; висування прогностичних припущень на основі отриманої інформації. В кінці лекції – творчі завдання студентам та самооцінка їхньої роботи на лекції.

На лекціях студенти здобувають декларативні знання про загальноприйняті теоретичні положення методики викладання іноземних мов в середніх навчальних закладах та про нові дискусійні ідеї вітчизняних і зарубіжних методистів щодо іншомовної освіти. Метод отримання

студентами методичних знань у формі лекції, як і всі пасивні методи, використовується як вихідний та ефективний спосіб швидкого занурення студента у виучувану предметну галузь.

Під час самостійної роботи студенти, готуючись до семінарських чи практичних занять, здобувають декларативні знання текстологічним методом: аналізують програмні документи, підручники та навчальні посібники з іноземної мови для середніх навчальних закладів, опрацьовують методичну літературу тощо. При цьому знання, здобуті на лекціях та під час самостійної роботи, відрізняються за їх джерелом (викладач - друковане джерело), відповідно, за каналом здобуття (слуховий - зоровий) та задіяними видами мовленнєвої діяльності (аудіювання - читання). Домінуючими методами отримання студентами методичних знань під час самостійної роботи є текстологічні методи.

Вони засновані на вивченні спеціальних текстів із підручників, монографій, статей, методик та інших носіїв фахових знань, різняться характером і природою своїх джерел (фахова література) та жорсткою прагматичною спрямованістю процесу отримання конкретних фахових знань. Насамперед мають різний ступінь концентрованості фахових знань, а також співвідношення фахових і фонових знань. Найпростішим є читання підручника (у нашому випадку підручника чи навчального посібника з методики), в якому логіка викладу навчального матеріалу зазвичай відповідає логіці предмета. Тому макроструктура такого тексту є більш значущою, ніж структура тексту фахової статті. Аналіз методик чи документів (у нашому випадку шкільних підручників, навчальних посібників і навчальних програм з іноземної мови для середніх навчальних закладів) ускладнюється через стислість викладу і відсутність коментарів, тобто фонових знань, які полегшують процес розуміння для нефаківців.

На семінарських заняттях студенти, обговорюючи з викладачем теоретичні питання методики викладання іноземної мови в середніх навчальних закладах, демонструють рівень здобутих на лекціях та під час самостійної роботи декларативних знань. При цьому знання змінюються (поповнюються, розширюються, конкретизуються тощо), залишаючись, однак, при цьому декларативними. Відповідно домінуючим на семінарських заняттях виступає груповий активний комунікативний метод отримання студентами методичних знань.

Навчальні екскурсії або пасивна педагогічна практика передбачають відвідування студентами уроків і позакласних заходів з іноземної мови в початковій школі та їх аналіз із викладачем методики й учителем іноземної мови (4, 13). Спостерігаючи за реальною методичною діяльністю вчителя та навчальною діяльністю учнів у природних умовах та фіксуючи побачене у протоколах спостережень, студенти набувають процедурних знань щодо ведення класної й позакласної роботи з іноземної мови. У випадку неможливості відвідування школи доцільним є використання непрямого спостереження за діями вчителя та учнів, а саме шляхом перегляду відеозапису уроку чи позакласного заходу.

Аналізуючи при обговоренні з викладачем методики й учителем іноземної мови у вигляді круглого столу та вільного діалогу як методичну, так і мовленнєву діяльність останнього, студенти уточнюють, поглиблюють, конкретизують набуті при спостереженні процедурні знання. Головними в навчальній екскурсії є пасивний і груповий активний комунікативні методи отримання студентами методичних знань.

Під час індивідуальної роботи студенти здобувають декларативні знання та набувають процедурних знань індивідуальними активними комунікативними методами, різновидами яких є анкетування, інтерв'ювання, вільний діалог та ігри з експертом. Називаючи перші три види методів запитальними, окреслимо позитивні та негативні риси кожного з них. Так, анкетування, уможлиблюючи стандартизоване опитування одночасно декількох осіб та не потребуючи особливого напруження, одночасно вимагає вміння і досвіду укладання анкет. При цьому відсутні контекст та зворотний зв'язок, а запитання анкети можуть бути хибно зрозумілі. Різновид опитування, інтерв'ювання, вирізняється наявністю зворотного зв'язку, однак потребує значного обсягу часу на підготовку запитань. У ході анкетування / інтерв'ювання вчителів іноземної мови середніх навчальних закладів / учнів студент здобуває декларативні знання (8, 114-115).

Вільний діалог як метод здобуття студентом декларативних знань у процесі методичної освіти має кілька модифікацій залежно від організаційних форм навчання. В межах

індивідуальної роботи - це індивідуальна консультація студента з викладачем методики викладання ІМ. Характеризуючись сильним зворотним зв'язком, а також гнучкістю й можливістю зміни суті та порядку запитань, індивідуальна консультація вимагає від викладача високого напруження (8, 115). При цьому відсутні формальні методики проведення індивідуальної консультації, а також важко протоколювати її результати.

На лабораторних заняттях студенти здобувають декларативні знання та набувають процедурних знань, демонструючи результати самостійного аналізу вправ чинних підручників і навчальних посібників, аналізуючи з викладачем методики дидактичні матеріали й укладені та проведені однокласниками фрагменти уроків чи позакласних заходів. На заняттях домінують пасивний (спостереження) і груповий активний (ділова гра, круглий стіл, мозковий штурм) комунікативні методи отримання студентами методичних знань. Наприклад, на початку лабораторного заняття одному студенту дається роль учителя, а група умовно ділиться (студенти за власним бажанням обирають для себе ролі) на дві підгрупи: «учнів» та «експертів», кожна з яких отримує завдання. «Учні» імітують навчально-виховний процес, виконуючи всі завдання «учителя»; «експерти» фіксують у протоколі свої спостереження за діяльністю останнього. Етап навчання передбачає проведення студентом-«учителем» фрагмента уроку чи позакласного заходу. При можливості робиться аудіо- чи відеозапис (4, 32).

Відповідно зміст одного з лабораторних занять складає демонстрація кожним студентом у ході ділової гри "вчитель-учні-експерти" укладеного самостійно фрагмента, спостереження за діяльністю студента-«вчителя» та фіксація його дій у протоколі спостереження іншими студентами, обговорення фрагмента у вигляді круглого столу чи при наявності помилкової дії - мозкового штурму для знаходження правильної дії. Протягом ділової гри у студентів одночасно формуються методичні навички проведення уроку чи позакласного заходу з іноземної мови в середніх навчальних закладах.

Під час проходження педагогічної практики та написання курсової та кваліфікаційної робіт студенти продовжують отримувати нові методичні знання, які поглиблюють паралельно з формуванням методичних навичок і розвитком методичних умінь. На цих рівнях формування методичної компетенції вчителя іноземної мови у студентів співвідноситься з рівнем ремесла, якому відповідає система методичних навичок, а також з майстерністю, котрій відповідає система методичних умінь.

Упродовж педагогічної практики в школі а) студенти, здобуваючи нові декларативні знання і набуваючи нових процедурних знань щодо процесу іншомовної освіти учнів у класній і позакласній роботі, поглиблюють отримані методичні знання, б) у студентів формуються методичні навички й удосконалюються вміння здійснення цього процесу в природних умовах іншомовної освіти школярів; в) студенти поглиблюють знання, вдосконалюють навички та формують уміння ведення наукового дослідження процесу (тенденції) іншомовної освіти школярів у класній чи позакласній роботі. Відповідно протягом педагогічної практики використовуються текстологічні та комунікативні (пасивні й активні індивідуальні) методи отримання студентами методичних знань (9).

У ході виконання курсової та кваліфікаційної робіт, зокрема, при написанні їх теоретичних частин і проведенні письмового опису практичних частин студент поглиблює здобуті декларативні й набуті процедурні знання щодо конкретного аспекту процесу (тенденції) іншомовної освіти школярів на уроці чи позакласному заході; у студента вдосконалюються методичні навички та формуються методичні вміння здійснення цього процесу в природних умовах іншомовної освіти школярів; студент поглиблює методичні знання, в нього вдосконалюються методичні навички та формуються методичні вміння ведення наукового дослідження процесу (тенденції) іншомовної освіти молодших школярів у класній чи позакласній роботі (10). Під час виконання курсової й випускної кваліфікаційної робіт використовуються текстологічні та комунікативні (пасивні й активні індивідуальні) методи отримання студентом методичних знань.

Таким чином, системою методичної освіти майбутнього вчителя іноземної мови в середніх навчальних закладах передбачено такі організаційні форми навчання студентів, як-от: лекції,

самостійна робота, семінарські та лабораторні заняття, навчальні екскурсії, індивідуальна робота, педагогічна практика, а також курсова й випускна кваліфікаційні роботи. До аудиторних форм ми відносимо ті, які здійснюються в присутності викладача методики (лекція, семінарське і практичне заняття, навчальні екскурсії та педагогічна практика); до позааудиторних форм – ті, які здійснюються без безпосередньої участі викладача методики, але за завданнями і під його керівництвом (самостійна й індивідуальна роботи та курсова й кваліфікаційна роботи). Кожна організаційна форма навчання передбачає своєрідні методи отримання студентом методичних знань.

Перспективи подальшого дослідження проблеми формування у студентів – майбутніх учителів іноземних мов відповідної методичної компетенції ми вбачаємо у розробці навчально-методичних рекомендацій щодо проведення семінарських та лабораторних занять з методики викладання іноземних мов.

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. докт. пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєвої. – К., 2003.
2. Ніколаєва С.Ю. Кредитно-модульна організація вивчення курсу «Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах». – К., 2006.
3. Бігич О.Б. Теоретичні основи формування методичної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи: Автореф. дис. ... докт. пед. наук. – К., 2005.
4. Бігич О.Б. Методи отримання студентами методичних знань як вихідного складника методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія "Педагогіка та психологія". – К., 2003. – Вип.6.
5. Пассов Е.И. Культуросообразная модель профессиональной подготовки учителя: философия, содержание, реализация // Иноземні мови. - 2002. - №4.
6. Психология и педагогика: Учебное пособие / Под ред. А.А.Бодалева, В.И.Жукова, Л.Г.Лаптева, В.А. Слостенина. – М., 2002.
7. Potocka D. Evolution of a revised SLA Syllabus in Three Colleges // Prince Link Conference: Conference Papers. – Popowo, 1996.
8. Беленька Г.В. Роль інтерактивних прийомів навчання в оптимізації навчального процесу у вищій школі // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград, 2001. – Вип. 32.
9. Виробничі функції, типові задачі діяльності та вміння учителя іноземної мови / Колектив авторів під керівництвом С.Ю. Ніколаєвої. – К., 1999. – Вип. 4/99.
10. Курсова робота з методики викладання іноземних мов: Посібник для студентів вищих закладів освіти / Колект. авторів під керівн. С.Ю.Ніколаєвої, С.В.Гапонової. – К., 2003.